

İki Dünya Savaşı Arası Türk ve Alman Dış Politikaları Arasındaki Yaklaşım Farkları*

Ali Erken

I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arası dönem, dış politika açısından çok hareketli ve değişken bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Kurulu bir dünya düzeninin son bulup yerine farklı bir düzenin ortaya çıkması sürecinde I. Dünya Savaşı sonrası şahit olunan hadiseler, gerek bu savaş öncesi döneminin mirasına gerek de II. Dünya Savaşı ve sonrası gelişmelere ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

1919-1939 arası dönemin devletler arasındaki dış politika ilişkileri, ağırlıklı olarak I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı tablonun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak hadiseleri tamamen bu savaş referans alarak değerlendirmek de eksik bir değerlendirme olacaktır.

Bu yazıda öncelikle yeni Türk Devletinin dış politikada izlediği tutum ve bu politikanın tarihsel, sosyal ve politik sebepleri ele alınacaktır. Bunun yanında I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmış devletlerden Almanya'nın izlediği siyaset ile Türk dış politikası karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Bu aşamada bahsedilen devletler arasındaki yapısal benzerlikler ile farklılıklar ve izledikleri dış politikalar arasındaki farklı tercihler de dikkat çekicidir. Doğrusu usul olarak diğer devletlerin politikalarını göz önüne alarak Türk dış politikasını incelemek farklı açımları da beraberinde getirecektir.

I. Dış Politika İhdası Üzerine Temel Yaklaşımlar ve Prensipler

Dış politika, coğrafi konum, tarihsel ve kültürel arka plan gibi yapısal öncüllerin dışında ekonomik

göstergeler, iç siyasetteki gelişmeler ve dış politika- da var olan güçler dengesi gibi konjonktürel etkenler ile de doğrudan alakalıdır (Aydın, 1999:153). Bunun yanında o ülkenin istediği kararları uygulayabilmeye muktedir olması, önündeki alternatif seçenekleri ve karar verici zümrenin zihni yapısı da ülkelerin dış politikalarını şekillendiren önemli unsurlardır (Frankel, 1967:10). Bu açıdan bir devletin stratejisinin oluşumunda insan unsuru göz önüne alınması gereken bir etkidir. Coğrafya ve tarih gibi sabit veya ekonomik, teknolojik gelişme gibi değişken verilere ek olarak, tüm bunlara çarpan etkisi yapan insan unsuru ülkelerin stratejik kararlarının şekillenmesinde büyük rol oynar (Davutoğlu, 2001:34-35). İnsan unsurunun kalitesi ile gücü sabit ve değişken verilerin değerlendirilmesi açıdan çok önemlidir (Davutoğlu, s. 36). Keza 'devlet kararları' devletler tarafından değil onları temsil makamında bulunan bireyler ve gruplar tarafından alınan kararlardır. Bu sebepten devletleri kişileştirme ve sürekli sabit karakterleri olan bireyler olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir, bu pencere aynı sebep ve sonucu doğuran olayların açıklanmasında yetersiz kalmaktadır (Waltz, 1979: 65).

Ulus ezeli bir siyasî birlik ya da hemen değişebilir bir insan topluluğu olarak algılanmamalıdır. Bilakis tarihsel sürecin biçimlendirdiği bir zihin yapısının ürünü olarak görülmelidir (Davutoğlu, 2001:29). İnsanların belli kültür çevresi içinde belli coğrafyalarda ürettiği sosyolojik, ekonomik ve politik yapılar, sabit güç verilerinin süreç içinde tezahür etmesini ve var olan unsurların değişken potansiyel verilerle daha sağlıklı bir şekilde etkileşime geçmesini sağlar. Keza bu ortak mekan ve tarih bilinci içinde oluşan kimlik ülkelerin daha sağlıklı stratejik açımlar yapabilmesini de beraberinde getirir (2001:23).

Yine bu yaklaşımla paralel olarak; güçler ayrılığı, bürokrasinin gücü ve organizasyonu, hükümetin güvenilirliği ve devamı, malî yapı ile askerî kaynak-

ların durumu gibi yapısal gerçekler de ülkenin dış siyasetinde etkileyici unsurlar olduğu gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır (Frankel, s. 10-11).

Dış ilişkilerde güç kavramının nereye oturtulacağı da iyi anlaşılabilir. Bu kavramın tanımlarındaki ortak payda gücün bir figürün diğeri üzerinde istediğini yaptırabilmesi ya da ona etki edebilmesidir. Yani ilişkisellik ve sahip olma öğeleri ön plandadır (Sönmezoğlu, 1995:135-136). Askerî, ekonomik, siyasî ve ideolojik güç öğelerinin kapasitesi, hedefi ve etki alanı (kapsamı), o gücün uluslararası ilişkilerdeki rolüne tesir eden unsurlar arasında değerlendirilmelidir (Bkz. Sönmezoğlu, s. 136-162).

Bu görüşlere ek olarak dikkat çekilmesi gereken bir nokta da devletlerin iç politika sorunları ile dış politikası arasındaki ilişkidir. İç politika kararlarında dış politik gündemde yaşanan gelişmeler etkilidir (Waltz, s. 62). Aynı şekilde dış siyasetin şekillenmesinde de iç siyasetteki etkenler önemli rol oynar. Yani dış politika iç politikanın bittiği yerde değil, onunla birlikte analiz edilmelidir (Sönmezoğlu, s. 477). Örneğin Brecher'a (1972:1-14) göre yönetici elitin iktidarını elinde bulundurabilmesi çeşitli elitlerin dış politikadaki taleplerine verebileceği başarılı cevaplarla doğrudan ilişkilidir. Her devlet kendi dış siyasetini güderken ve bu siyasetini icraat sürecinde iç siyasî yapının gerekliliklerini göz önüne alır ancak nihai kerede alınan kararlar diğer devletlerle olan ilişki ve bu devletlerin pozisyonları neticesinde verilir (Waltz, s. 65).

Devletlerin izledikleri dış politika amaçları da kendi içinde farklılık göstermektedir. Ulusal çıkar kavramı daha analitik bir bakışla incelendiğinde, birincil, ikincil ya da hayatî çıkarlar olarak ayrılabilir. Keza bu çıkarların devletin varlığının devam ettirilmesi, güvenliğinin, etki alanının ve prestijinin artırılması, uzun dönemli olarak da jeopolitik ve ideolojik ya da statükocu veya emperyalist amaçlar doğrultusunda şekillenmesi de mümkündür (bkz. Sönmezoğlu, s. 211-238). Tabii ki bu amaçların birbirlerini dışlayıcı değil birbirlerini tamamlayıcı ya da ortak

paydaya sahip unsurlar barındırdığı göz ardı edilmemelidir.

Nihayetinde dış politikada karar verme süreci sadece bireylerin kişisel tasarrufları ya da yapısal etkenler göz önüne alınarak açıklanamaz (Snyder, 1962:7). Bu paralelde, dış politikada alınan kararları tamamen ahlakî ya da öznel bir bakış açısı ile değerlendirmek ya da pür nesnel yapısal kriterler ışığında ele almak sağlıklı olmayacaktır. Hadiseleri farklı pencereler üzerinden değerlendirebilmek uluslararası politika tercihlerini çözümlmek için önemli bir gerekliliktir. Buna ek olarak dış politika analizleri karşılaştırmalı nitelikte olmalıdır (McGowan, 1976:219). Rosenau'ya (1971:77) göre karşılaştırma her amaç için en iyi yöntem olmasa da, teorilerin uygulanabilirliğinin görülmesi açısından daha sağlıklı zemin hazırlayacaktır.

Türk ve Alman dış politikalarını analiz ederken yukarıdaki değerlendirmeler ışığında hadiseler, 'Coğrafi konum ve tarihsel arka plan, yönetici zümrenin zihin yapısı ve sosyo-ekonomik yapı' ana başlıkları altında değerlendirilecektir. Aynı zamanda her iki devletin iç siyasal yapıları ve dış politika amaçları incelenmeye gayret edilecektir. Bu çerçevede Türkiye'nin Alman devleti ile dış politika yönelimlerinde hangi alanlarda farklılaştığını ve hangi alanlarda benzerlik gösterdiğini görmek daha rahat olacaktır.

II. Coğrafi Konum ve Tarihsel Arka Plan

A) Türkiye

1919 Sevr antlaşması imzalandığında Yeni Türk Devleti, kuzeyde Bolşevik Rusya, güneyde İngiliz ve Fransız kontrolündeki Irak ve Suriye, doğuda yine Rusya ve İran, Batı'da da Bulgaristan ve Yunanistan ile komşu durumundaydı. Bu tabloda öne çıkan nokta Türkiye'nin sınırlarını oluşturan toprakların on yıl öncesine kadar Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunduğu gerçeğidir. Bir diğer önemli nokta ise gerek Yunanistan gerekse Irak ve Suriye'nin

İngiltere ile Fransa'nın kontrolünde devletler olduğudur. Yani diğer bir ifade ile yeni Türk Devleti döneminin 3 büyük gücü İngiltere, Fransa ve Bolşevik Rusya ile komşudur (Aydın, s. 157).

Türkiye'nin etrafının denizlerle kaplı olması avantaj olduğu kadar dezavantaj da getirmektedir (Göney, 1983:123). Gelişen deniz silahları Türkiye'yi birçok saldırıya açık hale getirmiştir (Deringil, 1994: 34). Bu sebepten Türkiye çeşitli yollarla deniz filosunu kuvvetlendirme yoluna gitmiştir (Hale, 2002:65). Nitekim Cumhuriyet kadrosunun dış politikada en önemli gündemlerinden biri Rusya ile olan Boğazlar sorunu olmuştur (Aydın, s. 163).

Türkiye her ne kadar topraklarınının 4/5ini kaybetse de diğer devletlere oranla çok büyük bir sahaya sahiptir ve orta derecede geniş devletler mertebesinde (Göney, s. 89). Ancak Türkiye'nin üzerinde bulunduğu gerek fizikî gerek de beşerî mevkii (lage) kapladığı sahaya (raum) oranla daha önemlidir. Kültür merkezlerine olan yakınlığı, denizlere olan kıyıları, dört mevsim farklı ürünler yetiştirmeye müsait verimli toprakları ve komşuluk yaptığı devletler Türkiye'nin mevkiini önemli kılan öncüller arasında yer almaktadır (Göney, s. 62-72). Mesela Avustralya ya da Sudan gibi ülkeler Türkiye'den daha büyük saha genişliğine sahip olsalar da fizikî ve beşerî mevkii itibari ile jeopolitik açıdan Türkiye'den daha alt mertebede yer alan ülkelerdir. Hans Mantueneague göre, Türkiye'nin olağanüstü önemli bir jeopolitik konumu vardır. Bu hem yararlı hem de zararlıdır. Yararlıdır çünkü stratejik önemi olmayan devletlere göre sesini daha çok çıkarmasına olanak verir, pazarlık gücü askerî gücünün üzerindedir. Güçlü dostlar edinme şansını arttırır. Zararlıdır çünkü bu durum güçlü devletlerle arasını açabilir ya da davet edilmedik koruyuculuk ilgisine yol açabilir (Deringil, s. 3).

Yeni kurulan Türk Devleti resmi iç ve dış siyasî söylevde Osmanlı imparatorluğunun mirasını reddetmiş olsa da coğrafi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerine ku-

rulmuş bir devlettir. Nitekim Batılı devletler de Türk Devleti'ni Osmanlı'nın bir devamı olarak görmüşlerdir. Bu sebepten, Türk dış politikası Atatürk'ün ortaya koyduğu yeni söylev çerçevesinde şekillendiği kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel ve coğrafi mirası üzerine de bina edilmiştir (Aydın, s. 154). Osmanlı Devleti ilk kurulduğundan itibaren yeni topraklar elde etme yoluna gitmiştir. Ardından 1700'lerde duran genişleme süreci tersine dönmüş ve kazanılan toprakları müdafaa etme birinci öncelik haline gelmiştir (Aydın, s. 153). Ancak bu esnada Osmanlı kaybettiği toprakları geri alma arzusunun vazgeçmemiş, gerek 19. yüzyılda yapılan savaşlarda gerek de 20. yüzyılda yaşanan Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda kaybedilen toprakları geri alma fikri hep gündemde kalmıştır.

Yeni Türk Devleti'nin Osmanlı'dan aldığı bir diğer miras da büyük güçler arasındaki ayrılıklardan ve problemlerden faydalanma siyasetini devam ettirmek olmuştur. (Hale, s. 70) Osmanlı'nın yaşadığı tecrübeler büyük güçlere karşı olan güveni iyice zayıflamıştır. Türk diplomatlar Avrupa'da çok dikkatli ve mütereddit figürler olarak ön plana çıkmışlardır (Aydın, s. 155-56). Ancak yaşanan bu tecrübeler Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerini devam ettirmesine engel olmamıştır, çünkü tüm bu tecrübeler ve şüpheli tavra rağmen Türkiye istikametini Batı medeniyetinden yana çevirmiştir. Bu süreçte güçler dengesinin asıl aktörlerinin yine Batı dünyasında olduğu gerçeği de göz ardı edilmemiştir. Bu süreçte Türk Devleti Osmanlı'nın yaşadığı tecrübeleri göz önüne alarak dış devletlerin iç siyasete müdahalesini asgariye indirmeyi arzu etmiştir (Aydın, s. 163). Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını etkileyen tarihsel tecrübeler yönetici zümrenin zihnî şekillenmesini de oldukça etkilemiştir.

B) Almanya

Yukarıdaki bağlamda Almanya örneği ele alındığında bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Almanya jeopolitik açıdan Türkiye'den oldukça farklı bir

pozisyonda yer almakla beraber gerek mevkii gerek de saha özellikleri açısından Türkiye kadar önemli ve büyük bir ülkedir. Avrupa'nın kalbi (Heartland) olarak nitelenen Almanya kuzey sınırı dışında denize kıyısı olmamakla birlikte, sahip olduğu mevki açısından Doğu ve Batı Avrupa'yı kontrolü altına almaya müsait bir konumdadır. Yüzyıllar boyunca kara sınırları birçok nedenden ötürü değişikliğe uğramış ve bu açıdan Almanya'nın jeopolitik yapısı homojen olmayan bir yapı arz etmiştir. Sınırları kararsız ve geçişkendir. Yine coğrafi konumu gereği çok fazla sayıda ülke ile komşudur ve sınırlarını değiştirme çabası her zaman için komşularının tepkiyle karşılaşmıştır (Özcan, 2000:31-32).

Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası komşu olduğu ülkelerin Fransa dışında nispeten zayıf ülkeler olması ve Almanya'ya karşı herhangi bir tehdit oluşturamaması, bu ülkenin komşularıyla olan ilişkisini Türkiye'den farklı bir bakış açısıyla inşa etmesine sebep olmuştur. Bu ülkeler, herhangi bir Alman saldırısına karşı koyabilecek güçte değillerdi.

Almanya'nın Türkiye'den bir diğer farkı ise tarihsel mirası açısından ortaya çıkmaktadır. Almanya kendisini 1000 yıl önce kurulan Roma-Germen İmparatorluğu'nun varisi ve 300 yıllık Hohenzollern Hanedanı'nın devamı olarak görse de, Alman Devleti temelleri 1800'lerde atılmaya başlayan ve 1871 yılında nihai şeklini alan bir devlettir. Yani bu devlet Osmanlı'ya nazaran çok daha genç ve yeni bir yapıdadır. Osmanlı'nın aksine saldırgan ve hırslı bir politika izlemekte olan Almanya I. Dünya Savaşı öncesine kadar herhangi bir toprak kaybı yaşamamıştır. Bu sebepten statükoyu muhafaza ve sahibi olduğu toprakları koruma Almanya için ikinci planda kalmıştır. Keza 19. yüzyılda Fransa ile girdiği Avrupa içi liderlik mücadelesinin istikametini artık dünya devleti olma yönünde değiştirmiş (weltmacht) ve İngiltere ile rekabete başlamıştır (Özcan, s. 35).

Almanya'nın üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği ise II. Frederick'in temellerini attığı ve her ne

kadar 19. yüzyılın ikinci yarısında zayıflasa da etkisini sürdürmekte olan ordu-sivil toplum ayrışmasıdır (Halborn, 1943:170-72; Speier, 1943:308-10). Alman (Prusya) Devletinde esas itibari ile ordu mensubu kimseler (özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında) halkın diğer kademelerinden ayrı üst düzey bir eğitim almaktaydı. Bu elit grup burjuva sınıfından dahi belli ölçüde soyutlanmış ve ülkenin yönetiminde ciddi etkisi bulunan bir sınıf haline gelmişti (Speier, s. 308-10). Moltke ya da Ludendorff gibi komutanların sadece askerî alanda değil siyasi olarak da hatırı sayılır derecede ağırlık sahibi kimseler olması bu açıdan tutarlı bir zemine oturmaktadır. Bu kültürde askerî stratejinin Almanya'nın dış siyasetinde belirleyici rol oynadığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Almanya'nın dış politikasında etkin olan bu kültürün I. Dünya Savaşı'nın ardından etkisini kaybettiğini söylemek zordur. Ülke idaresi aslen generallerin ve ordu mensuplarının tasarrufunda kalmıştır. Savaş'ın önemli generallerinden Hindenburg ülke yönetimine geçmiştir. Belli bir askerî ve stratejik eğitim almış olan Hindenburg'un düşüncesinde Almanya her an için yeni bir savaşa hazır olmak zordur, toplum da buna yönelik olarak eğitilmiş olmalıdır.

I. Dünya Savaşı nihayetinde Almanya temel esaslar açısından dış politikasında ciddi bir dönüşüm yaşamamıştır. Stresemann'a göre savaş sonrası dönemin getirdiği yaptırımlardan kurtulmaya çalışmanın asıl amacı Almanya'nın savaş öncesi pozisyonunu ve hedeflerini yeniden yakalayabilmesidir (Kissinger, 1994:283). Bu açıdan I. Dünya Savaşı'nın Alman dış politikasına etkisi Türk dış politikasına etkisine oranla daha zayıf kalmış, Alman dış politika hedefleri temelde fazla değişikliğe uğramamıştır.

Tüm bu etkenlere paralel olarak, Almanya milliyetçiliğinin kendine has yapısı ve gelişmiş jeopolitik ekolü, bu devletin ikinci bir savaş için hazır olmasını sağlayan iki önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu iki öncül, sosyo-ekonomik yapı ve düşün-

sel arka planı incelerken daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Netice olarak her iki devletin de coğrafi ve tarihsel yapıları hasebiyle dünya siyasetinde önemli devletler olduğu anlaşılabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta sadece coğrafi ya da tarihsel öncüllerin siyasi tercihleri şekillendiremeyeceği olmalıdır. Nitekim her devlet de dünya savaşından yenik ayrılmış olsa bile, savaş sonrası izledikleri dış politika farklı olmuştur. Coğrafi açıdan ise, üzerinde inşa edildikleri mekanla kurdukları ilişkinin nasıl bir ilişki olduğu sorusu cevaplanmadan coğrafyanın dış politikadaki etkisi doğru anlaşılamayacaktır. Keza alan ve saha büyüklüğü ve önemi açısından paralellik arz eden bu iki ülke çok farklı yönelimler sergilemişlerdir. Bu farklılığın sebepleri de yine bahsettiğimiz ulus ve mekan ilişkisinde aranmalıdır.

II. Yönetici Zümrenin Tavrı ve Sosyo-Politik Öncüllerin Dış Politikayı Şekillendirmesi

A) Türkiye

Ulus Devletin Doğuşu ve Ekonomi

Ulus devletin kuruluşu Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren en ciddi unsurlardan biridir. Atatürk Yeni Türk Devleti'nin hedefini "muasır medeniyet seviyesi"ni yakalamak olarak göstermişti. Bundan dolayı, Türk modernleşmesi sürecinde ulus devletin kuruluşu önemli ve gerekli bir adımdır. Diğer bir açıdan, Chaterjee'ye göre milliyetçilik ve ulus devletin inşası üçüncü dünya ülkelerine emperyalist güçlere karşı kendini tanımlayabilme ve onlara koyabilme gücü vermektedir. Yine bir başka iddiaya göre, Yeni Türk Devleti'nin tarihsel mirası ile bağlarını koparması ve kendisini tanımlayan 'dinî' alt yapıyı terk etmesi, bu tercih için gerekli ortamı hazırlamıştır, çünkü Türkiye'de bu arayışın daha önce gerçekleşmemesi ve ulusal hissiyatlarının uyanma-

masının da sebebi dinî unsurların baskın olmasının önemi büyüktür (Fezyioğlu,1986:11).

İç politikada Kurtuluş savaşından sonra kontrolü ele alan Atatürk, kendi iktidarını sağlamlaştırmaya adımlar atmaktaydı. Askerî alanda kurtuluş savaşını idare eden gruptan Kazım Karabekir ve Rıfat Be- le gibi kimi isimler tasfiye edilirken, İsmet İnönü yönetici kadronun içinde kalmayı başarmıştı. Savaş sürecinde diğer işlevleri yerine getiren kimseler içinde de bu ayrışma yaşanmıştı. Yaşanan bu yol ayrımının neticesinde askerî ve idarî yapıda hakim konuma gelen kimselerin ağırlıklı olarak geçmişten kopuş ve seküler yeni bir ulus devletin kurulmasını savundukları görülmektedir. Nitekim Lewis'e (1984:290-91) göre Atatürk Türk ulusuna ve ilerlemeye tüm benliğiyle inanmıştı; ona göre bu ikisinin geleceği de Batı uygarlığında yatıyordu.

Yaşanan sürecin ardından yeni ulus devletin doğuşu normal olarak değerlendirilebilir ancak bu esnada geçmişin nasıl yorumlandığı ve Türk kimliğinin nasıl çizildiği soruları birçok açıdan önem taşımaktadır. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı'da da hız kazanan batılılaşma süreci her ne kadar ciddi gelişmeler ortaya koymuşsa da, Cumhuriyet kadrosu artık bunu bir kurtuluş reçetesi olarak görmemiştir. Yani sürece pragmatik yaklaşımdan uzaklaşmış, Batı medeniyeti ait olunması gereken bir medeniyet olarak kabul etmiştir. Bu kabul dış politik tercihlerde de önemli bir farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. İçeride geçmişin izlerini silmeye yönelik yoğun gayret, dış siyasi arenada ise artık Batı medeniyetin bir parçası olarak kabul edilmek arzusu Türkiye'nin dış politik tercihleri etkilemiştir. Siyasî elit iç yapıda Batı'yı rahatsız eden unsurları temizlemeye çalışmış ve yeni uluslar arası konuma uygun bir siyasi kültür oluşturmaya çalışmıştır. Bu tercih Davutoğlu'na (2001:70) göre Türkiye'nin kendine özgü bir medeniyetin zayıf halkası olmaksızın, Batı Medeniyet havzasının güvenli şemsiyesi altına girip bölgesel bir güç olmayı tercih etmesidir.

Türkiye'nin iç siyasi yapılanmasında ortaya koymaya başladığı değişiklikler, yukarıda bahsedildiği

üzere, dış politikada da kendini göstermeye başlamıştı. Türkiye dünya savaşı sonrasında diğer mağlup devletlerin aksine agresif bir dış politikadan ısrarla kaçındı. Atatürk'e göre devletler arasında ebedi dostluk ebedi düşmanlık yoktur, realizm vardır (Aydın, s. 161-162). Bu açıdan geçmişte yaşananlar için kin tutmak ya da intikam peşinde koşmak uygun değildir. Tam (ekonomik, politik, kültürel) bağımsızlık yeni ulusun en önemli amacıdır. Sevr'in ardından verilen savaşın da bunun için olduğunu vurgulamıştır (Atatürk, 1980:402).

Atatürk'ün 'pan' ideolojilere bakışı da onun dış politikada takındığı tavırla uyum göstermektedir. Atatürk I. Dünya Savaşı öncesi etkili olan Türkçülük, İslâmcılık ve Osmanlıcılık düşüncelerine soğuk bakmış, bu akımlardan ziyade farklı bir Türk milliyetçiliği kurgusu üzerinde durmuştur (Aydın, s. 158). Atatürk'ün Türkçülük düşüncesine uzak durmasının sebeplerinin başında bu akımın diğer emsali hareketler gibi irridentist ve agresif bir yapıda olması gelmektedir (Landau, 1995: 177). Ayrıca, bu hareketin önderliğini dış ülkelerde, özellikle de Rusya da yaşayan Türkler yapıyor ve hareket Türkiye dışındaki Türkleri ön planda tutuyordu (s. 177). Türkçülüğün bu önceliklerine karşın yeni Türk milliyetçiliğinde asıl olan unsur anavatandaki Türklerdi. Atatürk'ün politik kurgusunda Türkiye dışında yaşayan Türkler üzerine bir siyaset inşa etmek yer almıyordu (s. 182-87). İslâmcılık ise tabiatı itibari ile yeni Türk Devleti'nin uygulayabileceği bir politika değildi çünkü yeni Türk Devleti artık dış-siyasetinde İslâmi kabuller yer almamaktaydı. İslâm'ı yaymak ya da gayrimüslimlere karşı savaşmak gibi düşünceler yeni Türk Devletinin temel doktrinine zıt fikirlerdi (Aydın, s. 159).

Tüm bu alternatiflere karşı Atatürk'ün üzerinde durduğu nokta, yukarıda belirtildiği üzere, yeni bir 'Türk ulusu' olgusuydu. Atatürk, Ziya Gökalp'in de fikirlerinin etkisiyle, yeni bir ulus oluşturabilmenin yollarını aramaktaydı. Bu arayış aslında bir gereklilik olduğu kadar zorunluluk olarak da gözükmekte-

dir çünkü Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında karşılaştığı en önemli problem emperyalist devletleri bertaraf edebilme problemidir. Farklı bir ulus bilinci ve ulus devletin kuruluşu, yukarıda da belirtildiği üzere, mücadelenin devamlılığı açısından gereklidir. Bu paralelde daha önce insanlara yabancı olan ulus kavramı, Kurtuluş savaşı nutuklarından itibaren yönetici kadronun söylevlerinde yerini almaya başlamıştı (Aydın, s. 159). Ayrıca, gerek önceki savaşlarda gerek de kurtuluş savaşında vurgulanan Cihad düşüncesinin yeni dönemde kullanılmayacak olması, artık farklı unsurların ön plana çıkarılmasını, farklı kimliklerin tanımlanmasını gerekli kılmaktaydı.

Bahsedilen konular göz önüne alındığında; dış politikada yapılacak hamlelerin iç siyasetteki gelişmelerle yakından ilişki içinde olduğu gözükmektedir. İç politikada sağlanacak başarı ve istikrar dış politikada da hükümeti rahatlatıyordu. Atatürk'ün "yurtta barış dünyada barış" ifadesi bu yaklaşım dahilinde tutarlı bir çerçeveye oturmaktaydı (Aydın, s. 153).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomide izlediği yol dış politikaya tesir etmiş onu şekillendirici bir unsur olmuştur. Ancak Türkiye gelişmiş bir endüstri ülkesi olmadığından ve dışarıya bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olmasından ötürü politik kararlarını verirken kurduğu ilişkileri yıpratmamayı öncelik olarak gözetmiştir. Özellikle ilk kuruluş yıllarında alternatif ticarî ilişkiler de geliştiremediği için her an karşılaşabileceği olası bir ekonomik yaptırıma karşı dikkatli olmuştur. Bu açıdan ekonomik ilişkileri Türkiye için kullanabileceği bir yaptırım gücü olmaktan öte, ilişkilerinde onu zorlayan bir etken olarak değerlendirilebilir. Bu ilişkilerde Türkiye'nin kullandığı koz, yeni sanayileşen bir ülke olarak uygulayacağı modeli, ülkeye yapılan yatırımları ve kullanacağı yüksek teknolojiyi hangi ülkeden seçeceği olmuştur. Nitekim gerek Sovyetler gerek Almanlar gerek de İngilizlerle devam ettirilen ilişkilerde bu konular sıkça gündeme gelmiştir.

Bunun dışında yeni Türk Devleti temel hedef olarak

ülke ekonomisinin dış güçlerden bağımsız hale getirmeyi seçmiştir. Nitekim bu amaçta özellikle Fransızlarla ciddi mücadeleler verilmiştir. (Derin-gil, s. 16; Soysal, 2001: 48-49). Sadece kapitülasyonlardan kurtulmak değil, yerli sanayinin kurulması ve dış ticarete bağlayıcı diğer yapısal düzenleme-lerden arınılması amaçlanmıştır. Atatürk'e göre geçmiş yıllardaki başarıların korunamamasının sebebi iktisaden geri kalınmış olmasıdır, bu sebepten artık Türk milletinin iktisaden çok daha kuvvetli ol-masını arzulamaktadır (Lewis, s. 459- 460).

Ancak gerek sanayileşme gerek de güçlü bir iktisadi yapının oluşması çok zahmetli ve zor bir süreç ol-duğu kadar askerî ve siyasi güç de gerektirmektedir. Yeni Türk Devleti'nin ise henüz bu askerî ve politik gücü bulunmadığından ilk yıllarda arzulanan he-defler tam olarak tutturulamamış, 1930 krizinin de etkisiyle ekonomide zor yıllar yaşanmıştır. Tüm bunlara karşın sanayileşme ve tarımda yapısal de-ğişikliklere yönelik önemli adımların atıldığı kabul edilmektedir (Lewis, s. 462, 65).

1920'lerde liberal bir ekonomik program takip eden Türkiye'nin en yakın ticaret ortağı, aynı za-manda kalkınma programında kendine model al-dığı ülke Sovyet Rusya'dır (Derin-gil s. 18; Gönlübol-Sar, 1982: 82-83). Ancak ilerleyen yıllarda diğer devletlerle de ilişkileri iyileştirmiş, ekonomik ilişki-lerinde alternatiflerini çoğaltmıştır. 1930'larda dö-nemin genel yapısının da etkisiyle ekonomide da-ha devletçi bir politika izleyen Türkiye özellikle 30'lu yılların ikinci yarısında Alman ekonomik et-kisi altına girmiştir (Derin-gil, s. 22-23). Ancak tüm bu gelişmelere karşın, yeni Türk Cumhuriyeti genel itibari ile Almanya ve İngiltere'yle dengeli bir dış ti-careti ilişkisi kurmaya gayret sarfetmiş, gerek krom ticareti gerek de hammadde ihtiyaçları konusunda bir tarafa bağımlı kalmamaya çabalamıştır (Derin-gil, s. 24-26). Türkiye kurduğu, kurmaya çalıştığı ekonomik yapıyı konjonktürel etkenlerin dahilinde belli bir denge politikası güderek idame ettirmeye çalışmıştır.

Diplomatik İlişkiler

Yeni Türk Devleti'nin yöneticileri de uzun yıllar so-nucu yorgun bir miras aldıklarının farkındaydılar ve yeni kurulan bu yapının herhangi bir toprak ta-lebi yoktu (Derin-gil, s. 2-5). Üzerinde durulan esas nokta egemenlik ve bağımsızlıktı. Keza Atatürk za-manında imzalanan antlaşmaların özellikleri; ülke-ler arası dostluk ve işbirliğini arttırma, millî ege-menlik ve bağımsızlığı kuvvetlendirme, barışçıl paktlara katılma ve özellikle de II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı dönemlerde savunma yönünü kuvvetlen-dirme olarak öne çıkmaktaydı (Soysal, s. 143-48). Yine bu antlaşmalarda saldırgan tavırdan uzak du-rulmuş birkaç istisna dışında gizli antlaşmalara iti-bar edilmemiştir. Ayrıca imzalanan antlaşmalara bağlı kalınmış ve sözler tutulmuştur (Mesela Rusya ile yapılan antlaşma gereği Türkiye katıldığı tüm antlaşmalardan Rusya'yı haberdar etmiştir, Rusya ise bu konuda Türkiye kadar hassas davranmamış-tır). Yeni Türk Devleti'nin imzaladığı antlaşmalara sadık kalmasının ardında yine olası çatışmalardan ve bloklaşmalardan uzak durma kaygısının yattığı da söylenebilir (Soysal, s. 148-50).

Türk Kurtuluş Savaşının kazanılması yeni hüküme-te hem içerde hem dışarıda yeni manevra alanı do-ğurduğu bir gerçektir. Nitekim Lozan'da Türk tarafı-nın isteklerinde geçmişe nazaran daha ısrarcı ol-ması bu savaşın sağladığı güven duygusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar dış güçlerin bakış açılarında büyük bir değişiklik ol-masa da, keza İngiltere Türkiye'yi Osmanlı'nın de-vamı olarak görmüştür ve müzakerelerde aşağılayıcı bir üslup kullanmıştır, Türk Devleti kendini sava-şın bir galibi olarak görmektedir (Derin-gil, s. 33; Zürcher, 2002: 235). Türk Devleti'nin bu dönemde izlediği barışçıl politika ve diğer mağlup devletlerin aksine irridentist ve revizyonist bir siyaset gütmemesinin ardında yatan önemli bir etken bu algısal farklılıktır (Hale, s. 57-58).

Lozan'ın değerlendirmesini yaparken Misak-ı Milli beyannamesini de göz önüne almak gereklidir. Bu

açıdan bakıldığında Lozan Türk Devleti için 600 yıllık bir hesabın kapatılması olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu çözüm İngiltere ve Fransa'nın da Ortadoğu'daki çıkarlarına uygun bir çözüm olmuştur (Budak: 2002:504). Osmanlı Devleti'nin geleneksel siyaset ve dış politikasından bir feragati temsil eden Lozan antlaşması Türkiye'de yeni bir ulus-devletin oluşumu için barışçıl bir zemin oluşturmuştur. Bu açıdan başarılı addedilebilir. Diğer açıdan ise, sahip olunan birçok haktan feragat edilmesi ve Misak-ı Milli'de benimsenen ideal şartların uzağında kalması hasebiyle başarısız bir antlaşmadır (s. 505-506). Yine Lozan antlaşması sonucunda iç siyasette İslâmî kimliğin terk edilmesi amaçlanırken, yeni devlette azınlık statüsü sadece gayrimüslimlere veriliyor ve böylece kurucu unsur İslâm kimliği ile tanımlanıyordu (Davutoğlu, s. 70; Budak, s. 508). Bu dönüşüm bir taraftan da dış politikada idealizmden realizme geçişi simgelemektedir.

Yeni Türk Devleti'nin dış politikada farklı devletlerle kurduğu ilişkileri incelendiğinde, yukarıda bahsedilen prensiplerin dışında, konjonktürel değişiklerin ve yönetici kadronun gerek aldıkları eğitim gerek de I. Dünya Savaşı'nda yaşadığı tecrübelerin önemli rol oynadığı söylenebilir. I. Dünya Savaşı'nda Almanya ile beraber aynı saflarda yer alan Türk ordusu Alman subaylarla beraber çalışmıştır. Bu faktör Almanya ile hem yakınlık hem de bazı problemleri beraberinde getirmiştir. Türkiye'de Atatürk ve İsmet İnönü dahil birçok yönetici, Alman subayların lakaytlıkları ve Alman komutanlar ile yaşadıkları problemler nedeniyle bu devlete karşı mesafeli bir tutum takınmıştır (Deringil, s. 58-61, Deniz, 2000:27). Aynı paralelde, Türk-Alman ilişkileri I. Dünya Savaşı ardından uzun bir süre kesintiye uğramıştır (Armaoğlu, 1987:352). Hitler'in iktidara gelişiyle beraber Almanya Balkanlar'da ve orta doğuda iktisadî gücünü yeniden arttırmaya başlamış, Türk-Alman ilişkilerinde farklı bir noktaya gelmiştir (Deringil, s. 22, Armaoğlu, s. 352). Her ne kadar Atatürk Almanya'nın agresif tutumunu onay-

lamasa da, Türkiye'nin özellikle 30'lu yılların ikinci döneminde ciddi bir Alman etkisine girdiği görülmektedir (Deringil, s. 22-23). Almanya'nın da 1930'lu yıllardan sonra ve özellikle 2.Dünya savaşı öncesi Türkiye'ye verdiği önem, bu ülkenin eski Başbakanı olan Franz Von Papen'in Türkiye'de büyükelçilik görevine atanması ile anlaşılabilir (Armaoğlu, s. 354).

İngiltere'nin savaş süresince ve savaş sonrası tutumu lider kadro üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmiştir (Deringil, s. 62). Bu ülke ile yakınlaşma süreci 1920'lerin ortasından sonra başlayabilmiştir (Hale, s. 59). İngiltere ile Türkiye ilişkileri Musul meselesi sebebiyle olumlu olarak devam etmese de yaklaşan II.Dünya Savaşı öncesi ilişkiler yumuşamış, iki devlet de birbirlerini ihtiyaç duyabileceğinin bilincinde davranmıştır. (Hale, s. 59, Armaoğlu, s. 346) Akdeniz'de gücünü arttıran İtalya'ya ve Balkanlar'da gücünü arttıran Almanya'ya karşı Türkiye'nin stratejik önemi İngiltere'yi Türkiye'ye yakınlaşmaya itmiştir (Gönlübol-Sar, s. 124, Armaoğlu, s. 346).

Türk-Rus ilişkileri 1920'li yılların başında dostane bir seyir izlemiştir. Bu gelişmede Rusya'nın kapitalist çemberi kırabilmek için komşularını yanına çekebilmek gayreti ve Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı sorundan ötürü cemiyet-i akvam'a mesafeli durmasının önemli olduğu söylenebilir (Gönlübol-Sar, s. 80-81). Ancak 1920'lerin sonuna doğru ekonomik yaklaşma daha azalmış, siyasi olarak da Türkiye Rusya'nın haricindeki diğer güçlü devletlerle ilişkilerini ilerletmiştir. (Gönlübol-Sar, s. 82). Bu çerçevede Türkiye'nin tercihini batı modelinden yana kullanması Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan tutumunu etkilemiştir. Ancak Türk-Rus ilişkileri 1930'larda da herhangi ciddi bir sorun yaşamamış, en önemli gündem maddesi olan Boğazlar Meselesi de 1936'da, Rusya'nın da destek verdiği Montrö antlaşması ile çözülmüştür (Gönlübol-Sar, s. 113-114). Bu antlaşma sayesinde Almanya'nın Ren bölgesini yeniden silahlandırmasına paralel Türkiye'de Boğaz-

lar'ı yeniden silahlandırmayı başarmış, bunu Almanya'nın aksine uluslararası hukuka uygun biçimde gerçekleştirmiştir (Hale, s. 64).

Türk-Fransız ilişkileri 1930'lara kadar problemleri devam etmiş olsa da (Gönlübol-Sar, s. 88-90), Fransa Yeni Türk Cumhuriyeti'ne ilk destek veren ülkelerin başında gelmiştir (Soysal, s. 23). Savaş sonrası dönemde borçlar sorunu ve 1930'ların sonlarına doğru da Hatay meselesi ile gerginleşen ilişkiler II. Dünya Savaşı öncesi Fransızların bu meseleyi çözüme kavuşturma arzusu dahilinde barışçıl yollarla çözülmüştür (Gönlübol-Sar, s. 138).

Diğer taraftan, Atatürk'ün 1930'lardan sonra Türkiye için gördüğü en büyük tehdit İtalya'dır (Deringil, s. 6). İtalyanların Akdeniz'deki yayılımcı politikaları Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Atatürk Etiyopya'yı işgal eden ve uluslararası düzende yeni savaş çıkarma riski yaratan Mussoline'ye karşı olumsuz bir tavır takınmıştır (Soysal, s. 136), ancak bu olumsuz bakış açısının yanında iç siyasi yapılanmada faşist İtalya'dan etkilenildiği önemli bir noktadır ve bunun yanında CHP içinde Recep Peker gibi isimlerin İtalyan modeline sıcak baktıkları söylenmektedir (Ahmad, 1986:235-36). İtalya'nın özellikle Akdeniz'de sergilediği agresif tutum Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan ilişkilerini olumlu etkileyen önemli bir gelişme olmuştur (Armaoğlu, s. 246).

Türkiye'nin İran, Suriye, Irak Afganistan ve Mısır'la olan ilişkileri ise dostane bir şekilde devam etmiştir. Türkiye Araplar için bağımsızlık isteyen bir politika takip ediyordu. Atatürk Türk Kurtuluş savaşı'nın emperyalist devletlerin idaresi altındaki tüm halklar için yapıldığını vurgulamaktaydı (Soysal, s. 252), keza Arap devletlerinin de bağımsızlıklarını desteklemekteydi, çünkü Türkiye olarak komşularının koloni devletlerden oluşmasını istememekteydi (Soysal, s. 252). Bu topraklarda İngiltere ve Fransa'nın doğrudan idaresinin kırılması Türkiye'nin de menfaatine olacaktı (Soysal, s. 253). Bu sebepten Atatürk ülkelerin kendi idarecilerini kendilerinin seçme hakkını ısrarla vurgulamış ve Ortadoğu'daki ya-

pılanmaya onay veren milletler cemiyetini eleştirmiştir (Soysal, s. 252).

Türkiye diğer devletlerle izlediği barış politikasının paralelinde Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerini de olumlu yönde geliştirmeye gayret etmiştir. Özellikle Venizelos yönetimindeki Yunanistan ile savaş sonrası dostluk politikası izlenmiştir. Bu paralelde Bulgaristan'ın olası bir agresifliğine karşı da iki devlet Balkan Paktı'nın imzalanmasına da önyak olmuştur (Zürcher, s. 293). Ancak Balkan coğrafyasının kendine has politik yapısı bu paktın uzun ömürlü ve sağlıklı olmasını engellemiştir. Gerek bu pakta başından itibaren dahil olmayan ve Türkiye'nin aksine revizyonist bir politika takip eden Bulgaristan, gerek de yaklaşan II. Dünya Savaşı sebebiyle kendisine destek arayışındaki Yugoslavya'nın tutumu neticesinde bu pakt II. Dünya Savaşı sürecinde işlevini yitirmiştir (Jelavich, 1983: 218).

1938'de Atatürk'ün ölümüyle başa geçen İsmet İnönü, Türkiye'nin o güne kadar takip ettiği prensipler ışığında bir dış politika izlemiştir. İnönü iktidara gelişinin hemen ardından patlak veren dünya savaşı sürecinde denge politikasını elden bırakmamaya gayret etmiş, Türkiye'nin kendi iradesi dışında bir savaşa sürüklenmesine engel olmaya çalışmıştır.

B) Almanya

I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'da baş gösteren en ciddi sorun ülke içindeki komünist hareketin (Spartakistler) gücünü arttırmasıdır. Almanya'nın ilk başbakanı Sosyal Demokrat Parti lideri Ebert, sol görüşlü bir parti idarecisi olsa da ülkede olası bir Bolşevik Devrimin gerçekleşmesini istememekteydi. Ancak savaş sonrası güçlenen Spartakistlere karşı Ebert'e destek ordu komutanları Lüdendorff ve Hindenburg'dan geldi. Ebert'in gücünü bu şekilde sağlamlaştırması aynı zamanda Weimar Cumhuriyeti'nin ordunun koruması ve kontrolü altında yönetilecek bir cumhuriyet olmasının yolunu açmıştır (Demler, 1978:8-20). Nitekim Hindenburg'un

1925'te cumhurbaşkanlığına seçilmesi 1914 öncesi Almanya'yı yönlendiren insanların düşünce yapısının tekrar Almanya'da idareyi ele aldığını göstermektedir (Demler, s. 87).

Almanya'nın iki dünya savaşı arası dış politikasına yön veren isimler Stresemann ve Hitler'dir. Metotları farklı da olsa her iki liderin öncelikli amacı Almanya'nın Versay düzenindeki kısıtlamalardan kurtulabilmesiydi (Kissinger, s. 284-85, Hitler, 2002:560). Stresemann'ın önceliği Versay'ın uygulanabilecek hükümlerini yerine getirmek (Erfüllungspolitik) ve bu esnada diğer devletleri, özellikle de Fransa'yı ürkütmemektir. Ancak silahsızlanma ve yüksek savaş tazminatları gibi konularda Almanya ağır davranmaktaydı. Almanya'nın kaybettiği hakları yavaş yavaş geri alması bu süreç içinde gerçekleşmesi arzulan bir hedefti (Kissinger, s. 269).

Hitler'in iktidara gelişi Almanya'yı farklı bir politika izlemeye itmiş, Almanya savaşa bağımlı bir dış politika izlemeye başlamıştı. Hitler 1929 iktisadî krizinin ardından güç kaybeden Batı Avrupa ekonomisinin karşısında kuvvetli bir Alman ekonomisi çıkarılamayı başardı. Ancak 1930'ların ikinci yarısından sonra büyüyen Alman ekonomisi, Alman dış siyaseti ile çok yakın ilişki içindedir (Deringil, s. 22); çünkü Alman ekonomisinin büyümesi temel olarak askerî teknoloji üzerinde bina edilmiş ve bu büyüme yeni toprak ve hammadde kaynakları gerektirmiştir (Shirer, 1960, s. 357). Hitler'in savaşı göze almasının bir diğer sebebi de onun Alman ekonomik ve askerî üstünlüğünün yakın zaman içinde diğer devletler tarafından yakalanabileceğine olan inancından kaynaklanmaktadır (Kissinger, s. 309).

Hapishanede yazdığı Kavgam adlı kitabında Almanya ve diğer devletler hakkındaki görüşlerini sıralayan Hitler'in, izlediği dış politikada ırksal olguları da göz önünde tuttuğu söylenebilir. İngilizleri kendi ırkıyla kuzen ırk olarak görmesi ya da Yahudilere karşı takındığı olumsuz tavrı (Hitler, s. 278-80) bu özelliğinin birer yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak Hitler'in, Atatürk'ün tam aksine yayı-

lımcı ve revizyonist bir tutum takınmasının sebebi sadece onun psikolojik karakterinin ve kişisel düşüncelerinin bir sonucu değildir. Bu açıdan Hitler'i farklı bir politika izlemeye iten diğer unsurların da göz önüne alınması yararlı olacaktır.

Jeopolitik ve Ekonomi

Savaş sonrası Alman dış politikası Almanya'nın gerek sosyal gerek de düşünsel birikiminin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Whittlesey'e göre strateji-politiğin savaşa olan etkisini ve bu ilişkinin coğrafyada yattığını fark eden ilk devlet Almanya idi. Ve jeopolitik bilimi, coğrafyayı Almanya'nın hizmetine sunmaktaydı (Whittlesey, 1943:394). I. Dünya Savaşı öncesi de geçerli olan Alman jeopolitik ekolünün önemli özelliklerinden biri, Alman ekonomik büyümesini, hükmettiği alanın büyüklüğüne göre değerlendirmesidir (Günay, s. 22). Bu ekol Sosyal Darwinizm'in de etkilerini taşımaktadır. Keza başta Ratzel gibi düşünürler büyük devletlerin küçük devletleri yutma hakkının bulunduğunu, Almanya'nın da devamını sağlaması için büyümeye ve yeni alanlara ihtiyacı olduğunu öne sürmüştür (Günay, s. 20, Murphy, s. 11-15). Kökleri tarihi "hareket halindeki coğrafya olarak" gören Herder ve Fichte'nin tanımladığı ulus düşüncesine kadar dayanan bu ekol Nazilerin Faşist düşüncelerini etkileyen ve etkilediği kadar da onlar tarafından reel-politik alanında kullanılan bir düşünce ekolü olmuştur. Savaş sonrası jeopolitik bilimi liselerde okutulan ve tüm toplum tarafından benimsenen bir olgu haline gelmiştir (Murphy, s. 17).

Yine Hitler'e göre bir devletin dış güvenliği, sahibi olduğu alanın büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Büyük alana sahip devletler dış tehditlere karşı daha güvendedirler. Bu alan insanların beslenmesinde ziyade askerî-coğrafi avantajları beraberinde getirmesinden dolayı hayatî önemi haizdir. Siyasî yapının güçlü olması, sahibi olunan toprakla doğru orantılıdır (Whittlesey, s. 408, Hitler, s. 596). Hitler'in bu ifadeleri de onun jeopolitik ekolünden ve

Hausehoffer'deki alan kavramından etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Ancak Nazi devletinin izlediği dış politikanın tamamen bu ekolün etkisiyle şekillendiğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Naziler jeopolitik düşüncülerin argümanlarını kendi faşist doktrinlerinin halka daha kolay kabullendirme yolunda kullanmışlardır (Murphy, s. 11-15). Nazi yönetiminin tamamen jeopolitik uzmanlarının direktifleriyle hareket etmediklerinin ve onların düşüncelerini yüzde yüz benimzediklerinin en önemli göstergesi Hitler'in akıl hocası olarak gösterilen Hausehoffer'ın tavsiyelerini dinlemeyip Rusya'ya saldırmasıdır (Murphy, s. 240).

Alman milliyetçiliğinin agresif yapısı, savaşı kutsayan tavrı Almanya'nın savaşa arzusunu her zaman için üst düzeyde tutan bir özellik olmuştur (Mosse, 1964:25). Alman düşünce geleneğinde devletin oturduğu konum halkın savaşa bakış açısını şekillendiren etkenlerden biridir. Keza Almanya'da çok ciddi bir etki gücü bulunan ve kökü Alman ırkının ve milletinin diğerlerine olan üstünlüğüne dayanan düşünce (1964:69-75) ekolü Almanlara olası bir savaş için meşru bir zemin hazırlamaktadır.

Lakin bu noktada dikkati çekilmesi gereken bir nokta Naziler'in savaşı en son seçenek olarak değerlendirmeleri olmuştur. Yine Hitler'e göre Almanya'nın yeniden eski gücüne kavuşmasının önkoşulu silahlar değil irade gücüdür (Earle, 1943:510). Nitekim 1939'a kadar devam eden süreçte Hitler tüm yayılımcı hareketlerini meşru bir zemine oturtmuş ve hemen çok az kan dökerek Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'yı ele geçirmiştir (Earle, s. 513). Savaş ve askerî olanakların kullanılması ancak müttefiklerin harekete geçmesiyle başlamıştır. Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Almanya'nın sürekli savaş peşinde koştuğu ya da Hitler'in savaşmayı önceleyen bir lider olduğunu düşünmek de çok sağlıklı olmayacaktır. Hitler gücü önceleyen bir liderdir, ancak bu gücü saf askerî araçlarla elde etmeyi düşünmemiştir.

Alman ekonomisinin dış politikadaki şekillendirici gücünün önemli boyutlarda olduğu kabul edilmektedir. Modern Alman ekonomisinin kurucularından kabul edilen Frederick List'e göre, savaş ya da savaş olasılığı üst sıralardaki bir ulus için üretim gücünün oluşmasını en önemli öncelik kılmaktadır. Devletler üretimlerini arttırabildikleri ölçüde askerî olarak kuvvetli olabilirler. Yani bir ulusun refah seviyesi ile savaşabilme gücü arasında mutlak bir ilişki vardır. Almanya kendi refahını sağlaması için kendi hinterlandı içinde (bu Tuna Nehri kıyılarına kadarki bölümü içine alır) ekonomik güvenliğini ve üretim gücünü/etkinliğini maksimum seviyeye getirmelidir (Earle, s. 143-46). List'in ekonomi ile askerî güç arasında bu denli yakın bir ilişki kurması ve gerektiğinde ekonomik refah için askerî hareketi ve yayılmayı meşru görmesi, Almanya'nın ekonomisi ile dış politikası arasındaki bağın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Yine bu çerçevede, Stresemann'a göre, Almanya'nın yeniden eski gücüne kavuşabilmesini askerî güçten öte öncelikle ekonomik güce bağlıdır (Chase, 2003:257-263). Almanya'nın ulaşmak istediği ideal ekonomik hedef bir devletin tüm olanaklarıyla kendi kendine yetebilme (Autarky) durumudur. Lakin bir devletin bu seviyeye ulaşabilmesi içeride ve dışarıda uygun koşulların hazırlanması ile mümkündür. Almanya için bu koşulları sağlamasında savaş meşru bir yol olarak görülmüştür (Whittlesey, s. 398).

1929 krizi sonrası Alman ekonomisinin yaşadığı büyüme trendinin sürükleyici unsuru savaş endüstrisi olmuştur (Shirer, s. 357). Krupp ve Siemens gibi demir-çelik makine kartellerinin öncülüğünü yaptığı savaş endüstrisinin, devlet yatırımları ile artan üretim kapasitesi, hem Almanya'daki işsizlik problemini çözmüş hem de Almanya'nın yeniden silahlanmasının yolunu açmıştır (Shirer, s. 362). Buna ilaveten, artan hammadde ihtiyacı ve endüstri üretimi Almanya'yı farklı pazarlar bulmak zorunda bırakmıştır. Almanya'nın Doğu Avrupa ve Bal-

kanlar'daki pazarlarını yeniden kazanması ve ekonomik etki alanını genişletmesi bu süreçle paralel hız kazanmıştır. Bu iktisadî yapı dahilinde Almanya'nın yeni bir savaş çıkarması kendi ekonomik yapısı içinde bir macera teşebbüsünden ziyade, rasyonel bir zemine oturmaktadır. Ancak yukarıda değinildiği üzere Nazilerin savaşmak için çok istekli oldukları ve bunun da sadece Nazilere destek veren silah sanayinin teşvik etmesiyle gerçekleştiğini iddia etmek çok tutarlı gözükmemektedir. Hitler sonuna kadar sıcak savaştan kaçınmaya çalışmış, bir başka deyişle savaşı ertelemiştir. Savaş sürecinde ise yine öncelikle antlaşma yoluyla (İngiltere-Fransa örneğinde olduğu gibi) rakiplerini pes ettirmeyi amaçlamıştır. Yani Almanya'nın askerî müdahaleyi ikincil bir alternatif olarak değerlendirdiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Diplomatik İlişkiler

Almanya'da I. Dünya Savaşı sonrası şartlar Türkiye'den farklılık arz etmektedir. Öncelikle Almanya, Türkiye gibi bir Kurtuluş savaşı tecrübesi yaşamamıştır. Buna ilaveten, Almanya'nın mensubu olup benimsediği medeniyet aynı kalmış ve dış siyaseti değerlendirme çerçevesinde herhangi bir farklılık meydana gelmemiştir.

Versay antlaşmasının ardından ortaya çıkan durum, galip ve mağlup ülkelerin arzularını tatmin etmekten uzaktı. Buna ek olarak, Almanya'nın savaş öncesi talepleri devam etmekteydi ve üstüne Versay ile beraber uygulamaya konan ekonomik ve politik yaptırımlar eklenince ikinci bir savaşın çıkmaması için ciddi bir engel bulunmamaktaydı.

Almanya'nın, Türkiye'nin aksine, takip ettiği revizyonist Pan-Cermenizm politikası, kaybedilen I. Dünya Savaşı'nın yapısal faktörlerden çok kişisel hatalar ile Yahudilerin ihanetine bağlanması (Hitler, s. 211-17) ve ülkenin Versay antlaşması dahilinde ciddi yaptırımlara maruz bırakılması, diplomatik alandaki ilişkileri de önemli ölçüde etkilemiştir.

Diplomatik münasebetler bağlamında öne çıkan ilişkiler Almanların İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileridir. Almanya İngiltere ve ABD ile 1930'ların sonuna kadar dostane bir münasebet içindedir. Bu iki devletin olası bir Komünizm tehlikesinden korkması, ek olarak Almanya'nın endüstri ve pazar potansiyeli nedeniyle ekonomisinin güçlü olmasını arzu etmeleri sebebiyle ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. Ayrıca İngiltere, Fransa'ya karşı Almanya'nın dengeleyici bir güç olarak var olmasını arzu etmektedir (Kissinger, s. 251-52). Aynı paralelde Hitler, İngiltere ile olan iyi ilişkileri yıpratmamak için kendisine güvenen ve ondan yardım bekleyen Ortadoğu Araplarına mesafeli davranmış, bu yüzden özellikle Filistin idaresi ve halkını hayal kırıklığına uğratmıştır (Nicosia, 1985:106). Ancak gerek Fransa, gerekse de Polonya ve Çek Cumhuriyeti bu tavırdan rahatsız olmuş ve olası bir savaşta güçlü bir Almanya'nın kendilerine yönelebileceğini düşünüp Almanya'nın Versay şartlarını yerine getirmesini talep etmişlerdir.

Bununla beraber, Hitler'in iktidara gelişinin ardından İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Hitler'i yatıştırma politikası (Appeasement policy) günümüzde dahi çok tartışılan bir politika olmuştur. Bu iki büyük devletin Hitler'in Wilson Prensiplerindeki self-determinasyon maddesini öne sürerek Avusturya ve Sudet'deki Almanları Almanya'ya katma arzusu-na karşı gelmemişler, bu şekilde Hitler'in Çekoslovakya ve Avusturya'yı yutmasına/bileşmesine (Anschluss) izin vermişlerdir. Üç liderin 1938 Münih'deki toplantısından çıkan sonuç Hitler'in Fransa ve İngiltere'yi ikna ettiğini göstermiştir.

Hitler'in dış politikadaki akıl hocalarından Haushoffer Almanya'nın asıl genişleme alanının doğuya doğru olması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır (Güney, s. 23-24). Zaten bu fikir Hitler'in kendi kitabı Kavgam'da da zikredilmiştir (2002:603). Polonya ve Çek Cumhuriyeti Almanya'nın klasik doğu politikası olan doğuya yürüme (Drag nach Osten), ki bu politika Almanların yüzyıllar boyunca izledikleri bir

politika olmuştur (Özcan, s. 33), sebebiyle çekinmelerini belirtmişlerdir. Fransa ise kendi iç sorunları ve siyasî sorunları nedeniyle Almanya'nın toparlanmasına karşı bir cevap verememiştir. Bilakis, savaş sonrası Ruhr bölgesinin işgali Almanya tarafında daha büyük bir öfke uyandırmıştır (Demler, s. 76). Alman devlet adamları ise Fransa'yı ürkütmemeye çalışmışlardır, Hitler iktidara geldikten sonra, Milletler Cemiyeti'ni terk etse de, komşularını ürkütmeden çekinmiş özellikle de ilk zamanlar Fransa'ya karşı barışçıl mesajlar vermiştir (Kissinger, s. 292).

Almanya iki savaş arası dönemde Sovyet Rusya ile ilişkilerini sıcak tutmuştur. Bismarck döneminden beri süregelen ve I. Dünya Savaşı'nda bu politikaya uyulmamasından ötürü kötü bir tecrübe yaşatan iki cephe savaştan kaçınma politikası takip edilmeye çalışılmıştır. Sovyetlerle imzalanan Rapallo Paktı iki ülkenin savaş sonrası ortak hareket edeceğini belgeleyen bir antlaşma olmuş ve diğer Avrupalı ülkeleri rahatsız etmiştir. (Kissinger, s. 258-61). Almanya Sovyet Rusya ilişkileri Hitler'in iktidara gelmesi ile çok ciddi bir değişikliğe uğramamıştı, nitekim Hitler II. Dünya Savaşı öncesi Rusya ile Polonya'nın paylaşımı konusunda anlaşmaya varmıştır.

Türkiye'nin aksine Almanya'nın komşu ülkelere karşı bariz bir askerî ve ekonomik üstünlüğü göze çarpmaktadır. Yukarıda adı geçen ülkelere ilaveten Danimarka, Hollanda ve Belçika da Almanya için herhangi caydırıcı bir unsur olamamışlardır. Buna ek olarak İngiltere ve ABD'nin Almanya'ya yönelik müsamahakâr tutumları, 1930'ların ikinci yarısı takip edilen Hitler'i yatıştırma politikası Almanya'nın ikinci bir savaş için bütün olarak hazır hale gelmesinin de yolunu açmıştır.

Göz önüne alınması gereken nokta, bir ülkenin dış siyasî tercihlerini ve hedeflerini sorgularken, indirgemeci yaklaşımlardan uzak durmak ve alternatif öngörülerini mümkün olduğunca iyi değerlendirmektir. Örneğin, Türkiye'nin dış politik tercih ve amaçlarını iktisadî kaygıları ön plana alarak değerlendirmek doğru analizleri olduğu kadar yanlış de-

ğerlendirmeleri veya ilişkilendirmeleri de beraberinde getirir. Aynı problem Alman dış politikası için de geçerlidir. Keza Türkiye'nin Türkçülük politikasını terk etmesi veyahut Almanya'nın revizyonist ve anti-semitik dış politikası sadece iktisadî etkenlerle açıklanamaz.

Aynı şekilde, ideolojik bir dış politika analizi de kendi içinde çelişkiler barındıracaktır. Mesela Avrupa'daki tüm Almanları birleştirme arzusundaki Hitler'in neden İsviçre Almanlarından hiç bahsetmediği sorusu Nazi ideolojisiyle açıklamak güçtür. Türkiye'nin, Sovyet Rusya ile kurduğu yakın ilişkileri de Kemalizm ilkeleriyle açıklamak mümkün gözükmemektedir.

Bu paralelde, olayların iç siyasî gelişmeler ya da bürokratik-rasyonel unsurların zincirleme etkileşimi dahilinde açıklanması da yeterli bir değerlendirme olmayacaktır. Alman dış politikasını Hitler'in psikolojik karakterinin, Türk dış politikasını da Atatürk'ün ileri görüşlülüğünün yansıması olarak görmek ne derece yanlış bir yaklaşım ise, tercihleri tamamen iç siyasî kaygılar ve rasyonel-bürokratik mekanizmalar dahilinde değerlendirmek de o ölçüde yanlıştır. Rasyonel yapıların ve insan unsurunun karşılıklı olarak birbirlerini şekillendirici gücü asla göz ardı edilmemelidir.

Dış politik amaçlar, tercihler ve metotlar bahsedilen bu öncüller dikkate alındığında daha sağlıklı olarak değerlendirilebilecektir.

IV. Türk-Alman Dış Politika Yönelimlerindeki Temel Farklılıklar ve Sebepleri

Devletlerin dış politikasını belirleyen düşünsel ve algısal farklılıklar diğer yapısal ve reel-politik gerçeklerle beraber değerlendirilmelidir. Bu iki devlet arasında dış siyasal ortam, öncüller ve tarihsel arka planın dışında dış politikadaki amaç, yönelim ve metotlar arasında da ciddi farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Bir takım benzerliklerin de dikkat çektiği

bu öğelerin doğru değerlendirilmesi sebep-sonuç ilişkilerinin de daha rahat kurulabilmesini beraberinde getirecektir.

Türkiye'nin, cihan hakimiyeti mefkuresini benimseyen ve İslâm'ı yaymayı öncelikli amaç olarak kabul eden bir devletten, sadece Türk 'ulus'unun mevcut haklarını korumak gayesiyle yaşamaya başlayan bir devlet şekline dönüşmesi sırf düşünsel kırılma ile açıklanmaktan ziyade, Türkiye'nin komşu devletlerle olan ilişkisi, büyük devletlerin ona bakışı ve ülkenin askerî-ekonomik gücü de göz önüne alarak değerlendirilmelidir. Alman dış politikasının da yine ciddi bir düşünsel değişim yaşamadan II. Dünya Savaşı'nı çıkartmayı göze alması onun jeopolitik konumu, askerî ve ekonomik gücünün de göz önüne alınmasıyla açıklanabilir.

Lewis'e göre, Türkiye'nin yaşadığı temel değişiklik sadece İslâmî imparatorluktan yeni bir Türk Devleti'ne geçiş değil, teokratik bir yapıdan anayasal demokrasiye, bürokratik feodalizmden modern kapitalist ekonomiye geçiştir (1984:474). Bu süreçte özellikle cumhuriyetin ilanı ile beraber Türk Devleti resmi söylevde kendi tarihiyle sosyal, kültürel ve politik bağlarını yeniden değerlendirmiş, Osmanlı'da benimsenen dünya algısı tercih edilmemiştir. Bu tercihin aynı zamanda süreklilik unsurlarıyla yüzleşmemeyi ve kimlik ile benlik arasında bir kopukluğu da beraberinde getirdiği söylenebilir (Davutoğlu, s. 59-60). Almanya da ise kendi dönüşümünü ve ekonomi-politik yapılanmasını daha önce tamamlamış bir ülkedir. İmparatorluktan demokrasiye geçiş görülmüş olsa dahi idarî ve iktisadî gelenekte herhangi bir reddi miras olgusu öne çıkmamıştır. Kendini toparlamak için yine geçmişine ve yetiştirdiği düşünürlerine müracaat etmiş, onların fikirlerinden ilham almıştır.

Toplumların sosyolojik yapısı ve gelişen olaylara bakış açısı bu noktada önemli bir etken olduğu söylenebilir. Uzun süren savaştan yıpranmış çıkan ve son bir hamle ile elindekini kurtaran Türk halkının gerek nüfus gerek de mobilizasyon açısından yeni bir maceraya girmesi zor gözükmekteydi. 1920'le-

rin başlarından itibaren yerleştirilmeye başlanan ulus ve toplum düşüncesinin bir amacının da Türk ulusunu savaşa hazır bir ulus haline getirmek olduğu söylenebilir, çünkü Atatürk'ün öncelikli kaygısı Türk insanını ulusu için savaşmaya hazır durumda kılmak olmuştur (Atatürk, s. 398).

Almanya'nın ise dört yıllık bir savaş dışında, maliyeti yüksek de olsa, Türkiye kadar yorgun olmadığı, gerek genç nüfus gerek de mobilizasyon açısından yeni bir savaşı daha rahat kaldırabileceği gözden kaçmamalıdır. Buna ilaveten, Almanya'nın savaş sonrası kaybettiği çok büyük bir imparatorluğu yoktur. Sadece Afrika'da elde ettiği bazı sömürgelerden vazgeçmek durumunda kalmıştır. Keza psikolojik olarak yenilmek onları pozitif olarak etkilemiştir. Türkiye'nin yaşadığı dönüşüme benzer bir tecrübeyi yaşamamış olmaları bu noktada belirleyici rol oynamıştır. Savaş olgusu Alman milliyetçiliğinin önemli bir parçasıdır ve Alman milletinin iyiliği ve refahı için savaşmak kabul gören ve onaylanan bir düşünce olmuştur (Mosse, s. 25).

Bu noktada Nazizm gibi bir ideolojinin ortaya çıkması da başlı başına iki devletin ait olduğu farklı düşünce dünyasını yansıtmaktadır. Nazizm'in ortaya çıkışı üzerine farklı tezler bulunmakla beraber, bu noktadaki ortak payda Nazi düşüncesinin tarihsel kökenlerinde Batı düşüncesinde önemli yerleri olan Avrupamerkezcilik ve Sosyal Darwinizmin yer aldığıdır. Her iki düşünce de bir devletin diğer bir devlete olan üstünlüğünü ve gerekirse ona karşı silaha başvurmasını meşru görür. Türkiye ise her ne kadar yüzünü Batıya dönse de, Batı düşünce geleneğinin şekillendirdiği bir ülke olmadığından, bu tip doktrinlerin etkili olduğu bir ülke olmamıştır. Türkiye'nin ve Türk insanının zihni oluşumu, her ne kadar kopuş siyaseti izlense de, İslâm medeniyetinin öğeleriyle şekillenmiştir ve bu düşüncede bir başka devletle kurulacak ilişkiler farklı esaslar üzerine bina edilmiştir.

İktisadî açıdan değerlendirildiğinde ise, Almanya'nın sanayileşmesini tamamlamış bir devlet ol-

duğu ve sanayi, iktisadî yapı olarak belli bir sistemi oturttuğu görülmektedir. Nitekim savaşın ardında da Alman sanayisi güçlü olduğu sektörlerde hakiyetini devam ettirmiş, sahip olduğu pazarları, özellikle de Avrupa'da geri kazanmıştır. Türkiye ise sanayileşmesini tamamlamaktan öte henüz başlangıç aşamasında bile sayılamayacak bir pozisyondaydı. Bu sebepten öncelikle endüstrileşmesini tamamlaması gerekiyordu. Bu aşama birçok açıdan çok zahmetli bir süreçti. Bununla beraber komşusu olduğu ülkeler ve kurduğu ticarî bağlantıların da kısmen de olsa yeniden kurulması gerekiyordu.

Türkiye yeni bir ulus devlet olarak kurulurken dışladığı Türkçülük düşüncesine karşın, Almanya 1900'lerin başında çok etkili olan Cermenizm düşüncesini savaş sonrası da benimsemiştir. 'Pan' hareketlerinin genel karakteristiği olan, diasporadaki yurttaşların haklarını savunma, saldırgan dış politika, dil ve kültür birliğinin vurgulanması Almanya'nın iki dünya savaşı arası dış politikasının önemli karakteristikleri arasında yer almaktaydı. Nitekim Türk Devleti I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye dışındaki Türklerle olan ilişkisini asgariye indirip Türkiye'deki Türklere yönelirken; Almanya kendi toprakları dışında yaşayan Avusturya, Çekoslovakya, Polonya ve Fransız Almanlarının haklarını gündeme getirmiştir. Tek millet tek devlet prensibi (Ein volk-ein reich) Hitler'in sıklıkla vurguladığı bir kavram olmuştur (Armaoğlu, s. 241).

Bu politikadaki farklılıkta Türkiye'nin çok uluslu bir imparatorluğun mirasçısı olduğu halde, Almanya'nın tek ulusa hükmeden bir imparatorluk olmasının etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı'nın hükmettiği topraklarda yaşayan diğer Türklerin ve diğer milletlerden olan insanlarla Türkiye devletinin kurduğu ilişki Almanya'nın eskiden imparatorluğu bünyesinde bulunan Alman vatandaşları ile olan ilişkisinden farklıdır.

İki devletin yaşadığı en temel farklılıklardan biri de dünya savaşı sonrası Türkiye'nin Lozan antlaşmasını gerçekleştirilebilmesi, Almanya'nın ise böyle bir

tecrübe yaşamamasıdır. Nitekim, Versay antlaşmasının muadili konumundaki Sevr antlaşmasını Türkiye yıkıcı bir antlaşma olarak hatırlar. Atatürk'ün Sevr antlaşmasına bakışı, Hitler'in Versay'a bakışından çok farklı değildi, zira Atatürk Sevr'i bir ulusun ölümü olarak nitelemişti (Atatürk, s. 400). Bu açıdan, Türk dış politikasının temel hedeflerinin Lozan'daki kazanımlar ve kurulan statükonun muhafazası üzerine inşa edildiği gözükürken, Alman dış politikasının üzerinde durduğu öncelikli nokta Versay'da kaybettiği hakları geri alabilmek olmuştur.

Bu çerçevede, Atatürk sınır ve toprak konularında daha esnek bir yaklaşım sergilemiş, olası çatışmalardan ve gerilimlerden uzak durmaya çalışmıştır. Mesela Misak-ı Milli de yer alan Musul ve Kirkük'ten vazgeçilmesine çok fazla direnmemişti (Budak, s. 501). Hitler ise toprak konusuna özellikle vurgu yapmış, sadece kaybettiği topraklar uğruna değil, sahibi olmak istediği toprakları için de gerilimi arttırmaktan kaçınmamıştı. Bu doğrultuda Hitler, Almanya'nın yeniden güçlenmesini dış siyasette kazanacağı güce ve silahlanmaya bağlarken, Atatürk komşu devletlerin toprak hakkını savunmak için girişimlerde bulunmuştu. Bir diğer ifade ile, Alman siyasal aktörleri için hakim olan düşünce yeniden güç kazanma ve eski konumuna geri gelebilmek iken, Türk siyasal aktörlerinin öncelikli kaygısı var olan durumu muhafaza etmektir. Politikalar buna göre şekillenmiş ve icra edilmiştir. Hitler'e göre Almanya ya bir dünya imparatorluğu olacaktır, ya da hiç olmayacaktır (2002:603). Türkiye ise dünya imparatorluğu amacından uzaklaşmış, bölgesel bir güç olmayı tercih etmiştir.

Türkiye'nin ve Almanya'nın ortak paydada buluştuğu noktaların başında ise dünya savaşı sonrası kurulan yapıdaki memnuniyetsizlikleridir. Türkiye'nin önceliği statükoyu muhafaza olmuş olsa bile Atatürk'ün cemiyet-i akvam'a ciddi eleştirileri göze çarpmaktadır. Aynı paralelde Almanya da cemiyet-i akvam'a karşı mesafeli durmuş, nitekim Hitler iktidara geldikten hemen sonra bu örgütten ayrılmıştır.

Her iki devlet de ilk aşamada uluslararası toplum tarafından kabullenilme ve meşru yapının içinde yer alma kaygısı gütmüştür ancak bu yapının kendi rızaları dışında oluşturulan bir yapı olması nedeniyle de birtakım sıkıntılar yaşamışlardır. Bu sıkıntılar Türk tarafı tarafından anlayış ve karşılıklı müzakere ile çözülmeye çalışılırken, Almanya ancak Hitler'in iktidara gelişine kadar Türkiye ile paralel bir politika izleyerek uluslararası topluma adapte olmaya çalışmıştır. Fakat Hitler'in gelişiyi beraber daha agresif bir politika gütmüştür.

Türkiye bağlantısız kalma politikasından uzak durmuştur. Bilakis kurduğu paktlar ve ittifaklarla bölgesinde bir güvenlik ortamı oluşturma gayreti içindedir. Almanya da Hitler'in iktidara gelişine kadar Türkiye ile aynı çerçevede politika izlemiştir. Lakin Hitler'in ardından dünya sisteminden kendini izole etmeyi tercih etmiş ve sadece mihver devletleriyle ittifak kurmayı yeğlemiştir.

Türkiye'nin ve Almanya'nın bir başka ortak paydası sosyalizm unsurunun ülkelerin iç ve dış politikalarında bıraktığı önemli etkidir. Gerek Türkiye gerek de Almanya'da siyasi gücü elinde tutan idareciler, Sovyet Rusya ile yakın ilişki içinde bulunma gayretinde olmuşlardır. Bu noktada üç ülkenin de uluslararası camiada dışlanmış olmaları ve birbirlerine ihtiyaç duymaları ön plandadır. Ancak hem Türkiye hem de Almanya'da idareciler iç siyasette olası bir sosyalist harekete karşı sert tedbirlere baş vurmuşlardır. Yani sosyalist harekete karşı içeride, dış politikadaki tavırlarının aksine, müsamahasız bir tavır takınmışlardır. Nazizm ile Kemalizm arasındaki yaklaşım farkı bu politikaları etkileyen önemli bir unsur olmuştur, çünkü her iki ideoloji de totaliter olarak değerlendirilse de Kemalizm'in yapısı Nazizm'e göre daha toleranslı ve esnekler.

Sonuç

İki savaş arası Türk dış politikası gerek iç siyasî gelişmeler gerek de dış etkenler göz önüne alındığında derinlemesine incelenmesi gereken bir dönem

olarak göze çarpmaktadır. Sadece dış politik gelişmelerden öte iç siyasette yaşananlar ve aynı zaman diliminde diğer ülkelerin tecrübelerinin göz ardı edilmemesi gerekir. Bu doğrultuda Türk Dış Politikası'nın çizdiği yön daha sağlıklı ve doğru çerçevede incelenebilecektir.

Bu dönemin dış politikasına yönelik tutarlı bir analiz ve sorulan doğru sorular, günümüzdeki veya muhtemel hadiseleri daha sağlıklı değerlendirilmesini sağlar.

* Bu çalışmanın ilk hâli, 18-19 Şubat 2006 tarihinde düzenlenen Bilim ve Sanat Vakfı XVI. Öğrenci Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (1986) İttihatçılıktan Kemalizme, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (1987) 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1980) Nutuk, İstanbul, Örgün Yayınları.
- Aydın, Mustafa (1999) "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs" Middle Eastern Studies, Vol. 35, Iss 4, sf. 152-187.
- Brecher, Michael (1975) Decisions in Israel's Foreign Policy, New Haven, Yale University Press.
- Budak, Mustafa (2002) İdealden Gerçeğe, İstanbul, Küre Yayınları.
- Chatterje, Partha (1986) Nationalist Thought and the Colonial World: A derivative discourse? London, U.K.: Zed Books for the United Nations University; Totowa.
- Davutoğlu, Ahmet (2001) Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları
- Deniz, Faruk (2000) "Osmanlı-Almanya İlişkileri ve Almanya'nın Osmanlı Modernleşmesine Etkisi Üzerine Notlar", BSV Bülten, Sayı 48., s. 10-32.
- Deringil, Selim (1994) Denge Oyunu: İkinci dünya savaşında Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Earle, Edward M. (1943) "Adam Smith, Alexander Hamilton, Frederich List: The Economic Foundations of Sea Power" ve "The Nazi Conception of War", Edward M. Earle (Der.), *The Makers of Modern Strategy*, New Jersey, Princeton University Press, ss. 117-154, 504-516
- Feyzioğlu, Turhan (1986) *Atatürk ve Milliyetçilik*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Frankel, Joseph (1967) *The Making of Foreign Policy : An Analysis of Decision Making*
London, New York, Oxford University Pres.
- Gilbert, Felix (1943) *The Renaissance of the Art of War*, Edward M. Earle (Der.), *The Makers of Modern Strategy*, New Jersey, Princeton University Pres, s. 3-25.
- Göney, Suha (1963) *Siyasi Coğrafya*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Gönlübol, Mehmet; Sar, Cem (1982) *1919-1939 Dönemi'nin Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Hale William (2000) *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, London, Portland, OR, Frank Cass
- Hitler, Adolf (2002) *Kavgam*, çev. Refik Özdek, İstanbul, Armoni Yayıncılık.
- Jelavich Barbara (1983) *History of the Balkans*, New York, Cambridge University Pres.
- Kissinger, Henry (1994) *Diplomacy*, New York, Simon & Schuster.
- Landau, Jacob M. (1995) *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, London, Hurst & Company.
- Lewis, Bernard (1984) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- McGowan, Partick J. (1976) "The Future of Comperative Studies: An Evangelical Plea", der. James Rasenasu In *Search of Global Patterns*, New York, Free Pres.
- Mosse, G.L. (1964) *The Crisis of German İdeology: Intellectual Origins of the Third Reich*, New York, Grosset & Dunlap.
- Murphy, D.Thomas (1997) *The Heroic Earth: Geopolitic Thought in Weimar Berlin 1918-1933*, Kent, Ohio., Kent State University Pres.
- Nicosia, Francis R (1985), *The Third Reich and the Palestine Question*, Austin, University of Texas Pres.
- Özcan, Mesut (2000), "Sınır Anlayışı ve Alman Sınırlarının Oluşumu", *BSV Bülten*, Sayı 48, s. 32-29.
- Rosenau, James N. (1971) *The scientific Study of Foreign Policy*, New York, Free Press.
- Schivelbusch, Wolfgang (2003) (Translated by: Jefferson Chase), *The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning, and Recovery*, New York, Metropolitan Boks.
- Shirer, William L (1960) *The Rise and Fall of the Third Reich : a History of Nazi Germany*, New York, Simon and Schuster.
- Soysal, İsmail (2001) *Between East and West: Studies on Turkish Foreign Relations*, İstanbul, Isis Pres.
- Snyder, Richard C.; Bruck H.W; Sapin, Bruton (ed) (1962) *Foreign Policy Decision-Making: An Approach To The Study Of İnternational Politics*, New York, Free Press of Glencoe,.
- Sönmezoglu, Faruk (1995) *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Spier Hans (1943) *Ludendorff: The German Conception of War*, Edward M. Earle (Der.) *The Makers of Modern Strategy*, New Jersey, Princeton University Pres, ss. 306-321.
- Waltz, Kenneth N. (1979) *Theory of İnternational Politics*, New York, McGraw-Hill.
- Whittlesey, Derwent (1943) "Hausehofer: The Geopoliticans" der. Edward M. Earle, *The Makers of Modern Strategy*, New Jersey, Princeton University Pres, ss. 388-410.
- Zürcher, Erick (2002) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları.